

Ю. О. ГЕЛИЧ

Юлія Олександрівна Гелич, кандидат юридичних наук, доцент Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РЕЖИМУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Формування режиму комерційної таємниці на підприємстві є доволі новим елементом господарської діяльності підприємства. Основою його є здійснення аналізу інформаційних масивів підприємства. Загалом визначення переліку відомостей, які складають комерційну таємницю, є важливим елементом в системі заходів, що здійснюються підприємством по захисту своєї інформаційної та економічної безпеки. А правильне і своєчасне визначення таких відомостей суттєво підвищує ефективність захисту інтересів підприємства.

Формування режиму комерційної таємниці на підприємстві має здійснюватися з урахуванням чинних нормативно-правових актів України, а також науково-теоретичних поглядів провідних дослідників.

Особливий напрям дослідження інформаційного права України пов'язаний із визначенням змісту і обсягу різних видів таємниць. У цьому дослідженні здійснювали свої розробки представники інформаційно-правової науки, наприклад, А. І. Марушак, який визначає таємну інформацію як відомості, що «становлять державну та іншу передбачену законом таємницю (банківську, комерційну, службову, професійну, адвокатську тощо), розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі»¹. Крім того, питання таємниць було предметом дослідження й представників кримінально-процесуальної, адміністративної науки тощо.

Зокрема російська дослідниця І. В. Смолькова зазначає, що «з моральних позицій таємниця уособлює комплекс важливих для існування окремої особи, суспільства або держави етичних категорій, ставлення до яких із боку держави означає певний рівень її цивілізованості та демократичності»².

У цьому ж напрямі досліджень Д. О. Гетманцев пропонує свої результати дослідження банківської таємниці³.

Однак зазначені та інші дослідники не розкривають питання правового регулювання режиму комерційної таємниці на підприємстві. З огляду на викладене, можна стверджувати, що існує необхідність наукового дослідження правових основ формування режиму комерційної таємниці на підприємстві.

Таким чином, ця стаття присвячена невирішеній раніше в юридичній науці частині загальної проблеми обігу інформації з обмеженим доступом, а саме вирішенню наступного завдання: розкрити правові основи формування режиму комерційної таємниці на підприємстві. З огляду на поставлене завдання, у статті намагаємося досягнути наступної мети: розкрити систему норм вітчизняного права, якою регламентуються відносини щодо формування режиму комерційної таємниці на підприємстві. Для цього використовуємо результати досліджень провідних науковців відповідних юридичних наук.

Цивільний кодекс України визначає, що комерційна таємниця – це інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію⁴.

Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці⁵.

Виходячи із Закону «Про інформацію», Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України відмінностями комерційної інформації з обмеженим доступом від будь-якої іншої є те, що вона:

– є власністю підприємства, має матеріальну (комерційну) цінність, її витік може нанести матеріальну шкоду підприємству, у зв'язку з цим підприємство здійснює заходи по її захисту;

– не є державною таємницею і не захищена авторським та патентним правом – є товаром, має ціну, певну вартість;

– позначена обмежуючим грифом підприємства;

– не може у відповідності з законодавством України приховувати негативну сторону діяльності підприємства, здатну нанести шкоду суспільству.

З цих причин, як комерційну таємницю, доцільно захищати лише конкурентоздатну інформацію (наукові ідеї, нові технології, дослідні зразки продукції, тендерні пропозиції, послуги тощо), яка може принести прибуток. Об'єктом досліджень для визначення відомостей, як комерційної таємниці, повинна бути підприємницька, виробнича, організаційно-управлінська, технологічна, або інша діяльність підприємства.

Визначення відомостей, які складають комерційну таємницю підприємства, передбачає проведення аналізу усієї діяльності підприємства для визначення конкурентоздатних послуг, продукції, нових техно-

логії тощо. При проведенні аналізу важливо врахувати перспективи розвитку підприємства, таку роботу здійснюватимуть переважно керівники структурних підрозділів.

Керівники підрозділів за результатами аналізу визначають категорії відомостей, які можуть бути класифіковані як «комерційна таємниця» та прораховують можливий розмір збитків, які може понести підприємство у разі витоку цих відомостей.

Класифікація відомостей, які складають комерційну таємницю, залежить від профілю та напрямку організаційної та іншої господарської діяльності підрозділів підприємства, вміння оцінити результати цих видів діяльності.

Проблема визначення таких відомостей потребує аналізу великого обсягу різномірної інформації про напрями та види діяльності підприємства, його структуру, партнерів, а також конкурентів. У зв'язку з цим від об'єктивного, чіткого та своєчасного визначення предмету захисту залежить збереженість важливої для підприємства комерційної таємниці.

При визначенні відомостей, які складають комерційну таємницю підприємства, варто керуватися наступними критеріями.

1. Нові види послуг і продукції повинні мати дійсну або потенційну цінність. Вміщені в них відомості повинні мати не тільки загальні показники своєї виключної важливості, але й володіти відносними показниками конкурентоздатності, а також мати споживчі властивості.

2. Не потребують додаткового захисту і не можуть бути віднесені до комерційної таємниці відомості, які є державними секретами, захищені патентним або авторським правом.

3. До комерційної таємниці можуть бути віднесені результати технічних досліджень, які при впровадженні їх у виробництво підвищують конкурентоздатність послуг і продукції, що реалізується підприємством.

4. У відповідності з постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611 «Про перелік відомостей, які не складають комерційну таємницю», не можна відносити до комерційної таємниці:

– установчі документи, документи, що дозволяють займатися підприємницькою чи господарською діяльністю та її окремими видами;

– інформація за всіма встановленими формами державної звітності;

– дані, необхідні для перевірки обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів;

– відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату в цілому та за професіями й посадами, а також наявність вільних робочих місць;

– документи про сплату податків і обов'язкових платежів;

– інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізацію продукції, що завдає шкоди здоров'ю, а також інші порушення законодавства України та розміри заподіяних при цьому збитків;

– документи про платоспроможність;

– відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, спілках, об'єднаннях та інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю;

– відомості, що відповідно до чинного законодавства підлягають оголошенню.

У відповідності із зазначеною Постановою підприємства зобов'язані надавати ці відомості органам державної виконавчої влади, контролюючим та правоохоронним органам, іншим юридичним особам згідно з чинним законодавством за їх вимогою⁶.

З огляду на основні ознаки комерційної таємниці та з метою створення системи захисту комерційної таємниці підприємства доцільно здійснити наступні організаційні заходи:

1. Затвердити Методику визначення відомостей, які складають комерційну таємницю підприємства.

2. Затвердити форму Службової записки про включення інформації до «Переліку відомостей, які складають комерційну таємницю підприємства».

3. Створити постійно діючу комісію з комерційної таємниці підприємства у складі: голова комісії – начальник служби безпеки або особа, що виконує його функції, члени комісії – керівники структурних підрозділів.

4. Начальнику служби безпеки (або іншій особі) організувати із залученням компетентних фахівців і провести лекцію з питань збереження комерційної таємниці.

5. Встановити термін, протягом якого керівники підрозділів мають подати до постійно діючої комісії службові записки про включення інформації до «Переліку відомостей, які складають комерційну таємницю підприємства».

6. Розробити Положення про комерційну таємницю підприємства.

Оскільки перелік відомостей, які складають комерційну таємницю, – це звід конкретних даних комерційного характеру, які підлягають захисту, в нього можуть входити:

– відомості про матеріальне (товарне) виробництво;

– маркетингова інформація;

– науково-технічна і технологічна інформація;

– ділова інформація, відомості про фінансовий стан діяльності підприємства (фінансова звітність, стан розрахунків з партнерами та клієнтами, ціни, заборгованість, кредити, платоспроможність), плани та обсяги реалізації виробничої продукції, плани рекламної діяльності тощо;

– відомості про конкурентів, партнерів тощо.

Пропозиції про засекречування відомостей, які складають комерційну таємницю, повинні надаватися до постійно діючої комісії по комерційній таємниці. У пропозиціях вказується найменування відомостей, їх коротка характеристика, обґрунтування для включення до «комерційної таємниці», конкурентоздатність, економічна користь, приблизний термін їх засекречення, джерело відомостей, що становитимуть комерційну таємницю, а також перелік осіб, яким повинен бути дозволений доступ до даних відомостей.

У процесі науково-дослідної, конструкторсько-проектної та іншої діяльності керівники структурних підрозділів здійснюють прогностичні оцінки можливості отримання результатів, які можуть мати новизну та складати предмет комерційної таємниці. Ці відомості у вигляді службової записки через підрозділ безпеки передаються в постійно діючу комісію по комерційній таємниці.

При створенні конкурентоспроможної продукції, товарів, послуг, провадиться оцінка їх вартості, можлива економічна ефективність, визначається наявність аналогів, відповідність світовому рівню, конкурентоздатність, можлива вигідна реалізація на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Такі відомості групуються за ознаками або видами виробничої та іншої діяльності, а комісія складає кінцевий варіант документу у вигляді «Переліку відомостей, які складають комерційну таємницю підприємства». Цей перелік затверджується керівником підприємства та впроваджується у дію наказом по підприємству, після чого доводиться безпосереднім виконавцям.

Якщо в процесі господарської та іншої діяльності виникає необхідність виділити нові відомості, які підлягають захисту, керівник структурного підрозділу підприємства подає до комісії матеріали у порядку, зазначеному вище.

Висновки по результатах оцінки усього масиву інформації, що циркулює на підприємстві, викладаються у службовій записці, в якій відображається предмет комерційної таємниці, термін її дії, коло осіб, які мають право доступу до цієї інформації.

Перелік відомостей, які складають комерційну таємницю підприємства є юридичним документом, який фіксує право підприємства на захист своїх комерційних секретів. Він дає право у встановленому законодавством України порядку (в тому числі через судові органи) вимагати відшкодування нанесених матеріальних збитків або упущеної вигоди у разі, якщо передбачені «Переліком» відомості, у порушення встановленого на підприємстві порядку, були розголошені, особою якій вони були доручені, чи передані конкурентам.

Звернемо увагу і на один з найважливіших документів, що стосується комерційної таємниці – Положення про комерційну таємницю підприємства (далі – Положення). З Положенням про комерційну таємницю підприємства під розписку ознайомлюються всі працівники підприємства, що мають відношення до відомостей і документів, які становлять комерційну таємницю.

Метою такого Положення має бути є закріплення на основі Закону «Про інформацію», Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України та інших законів права підприємства на комерційну таємницю, на створення системи заходів по забезпеченню збереження комерційної таємниці.

У Положенні варто визначити, що комерційну таємницю підприємства складає інформація, яка не є державною таємницею, але пов'язана з економічною, фінансовою, управлінською, науковою, виробничою та іншою діяльністю підприємства, розголошення (передача, витік) якої може нанести шкоду його інтересам, спричинити економічні збитки та втрачену вигоду.

Положення має визначати основи захисту наукової, виробничої, господарської, підприємницької та іншої діяльності підприємства, збереження комерційної таємниці, спрямоване на недопущення можливої економічної шкоди як самого підприємства, так і його клієнтів і партнерів. Вимоги та правила, які викладені в Положенні, мають бути обов'язковими для виконання усіма підрозділами підприємства та їх співробітниками.

У Положенні варто передбачити норму, згідно з якою усі відомості, що складають комерційну таємницю та які отримані за результатами виробничої та іншої діяльності – належать підприємству.

Право прийняття рішення про використання відомостей, які включають комерційну таємницю, належить керівникові підприємства, який може делегувати це право у письмовому вигляді конкретній особі з числа своїх заступників або керівникові одного з підрозділів підприємства.

З огляду на реалії господарської діяльності підприємства, у випадках зацікавленості підприємства в закріпленні пріоритету отриманого наукового або виробничого досягнення, інформація, яка призначена для поширення, повинна містити в собі мінімум відомостей комерційного характеру, достатній для досягнення цілей публікації. У рекламних матеріалах наявність відомостей, які містять комерційну таємницю, має бути виключено. Використання ж для відкритого оголошення відомостей, які містять комерційну таємницю та які отримані на договірній основі, або такі, що є результатом спільної наукової (виробничої) діяльності, можливе лише з дозволу партнерів.

У Положенні мають закріплюватися заходи із захисту комерційної таємниці. Так, організація та проведення заходів із захисту комерційної таємниці провадиться підрозділом безпеки, права та обов'язки якого визначаються, як правило, окремим положенням.

Усі письмові джерела інформації, які мають комерційну таємницю, повинні мати обмежувальний гриф («комерційна таємниця» або «КТ») та підлягають збереженню в підрозділах підприємства, які здійснюють нагляд за використанням інформації, яка містить комерційну таємницю. У текстах документів та їх реквізитах додатково можуть бути визначені права на інформацію, порядок користування нею, терміни обмеження на публікацію тощо.

При виявленні несанкціонованого доступу до комерційної таємниці, керівник підрозділу зобов'язаний негайно повідомити підрозділ безпеки. А при укладанні дво- або багатосторонніх договорів та угод з підприємствами, організаціями про проведення науково-дослідної, виробничо-господарської або іншої діяльності, а також про передачу технологічних рішень, дослідних зразків тощо, обов'язковою умовою угоди повинно бути додержання режиму комерційної таємниці. Змістом такої умови може бути:

- зобов'язання сторін щодо попередження розголошення комерційної таємниці;
- документи, послуги та інші умови повинні розглядатися сторонами як таємні;
- заходи по недопущенню порушень правил користування цими документами та виробами;
- зобов'язання сторін щодо заборони передачі інформації третім особам без попереднього узгодження між сторонами;
- зобов'язання сторін ознайомлювати з договором обмежене коло своїх співробітників.

Передача інформації, яка має комерційну таємницю, стороннім організаціям можлива лише на підставі договору або контракту.

Оформлення заявок на патенти, винаходи здійснюється з урахуванням вимог збереження комерційної таємниці. При необхідності в цих матеріалах вказується на обмеження відкритої публікації опису винаходів.

Надання даних, які містять в собі комерційну таємницю, представникам органів державного нагляду та контролю і засобів масової інформації здійснюється з санкції керівника підприємства.

Від осіб, які допущені до ознайомлення з комерційною таємницею, береться письмове зобов'язання про нерозголошення комерційної таємниці та проводиться ознайомлення із відповідальності за порушення цих зобов'язань. Працівник підприємства, якому відома комерційна таємниця, не має права використовувати її за для особистої користі або розголошувати її, а також без письмового дозволу адміністрації займатися прямо або посередньо будь-якою діяльністю, яка, як конкурентна дія, може нанести шкоду підприємству. При звільненні працівник підприємства не має права публікувати, розголошувати, передавати будь-кому комерційну таємницю без дозволу адміністрації підприємства.

Важливим елементом формування режиму комерційної таємниці на підприємстві є закріплення відповідальності. Відповідальність за організацію забезпечення, збереження комерційної таємниці, своєчасну розробку та здійснення заходів по її збереженню, несуть керівники підприємства, структурних підрозділів підприємства та особи, допущені до комерційної таємниці.

У разі навмисного або несанкціонованого розголосу (передачі) відомостей, які складають комерційну таємницю, внаслідок чого підприємству була заподіяна матеріальна або інша шкода (упущена вигода), співробітник притягується до відповідальності, передбаченої трудовим, адміністративним, цивільним або кримінальним законодавством.

Працівники підприємства зобов'язані суворо зберігати комерційну таємницю, яка стала їм відомою в процесі наукової, виробничої або іншої діяльності, що має закріплюватися при щорічному укладанні колективного договору. Кожен працівник зобов'язаний знати, що в умовах ринку, конкуренції збереження комерційної таємниці є способом максимізації прибутку підприємства, а її розголошення, безкоштовний обмін досвідом роботи може виявитися економічно небезпечним як для підприємства, так і для кожного його працівника.

Таким чином, з огляду на природу комерційної таємниці, її інформаційно-правовий характер для формування режиму комерційної таємниці на підприємстві ключовими є затвердження Переліку відомостей, які складають комерційну таємницю підприємства, Положення про комерційну таємницю підприємства, зобов'язання про нерозголошення комерційної таємниці.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі визначаємо розкриття особливостей юридичної відповідальності за неправомірне розкриття, розголошення комерційної таємниці підприємства.

¹ Марущак А. І. Інформаційне право: доступ до інформації: Навчальний посібник. – К.: КНТ, 2007. – С. 134.

² Смолькова І. В. Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Иркут. гос. экон. акад. – Иркутск, 1998. – С. 32.

³ Гетманцев Д. О. Банківська таємниця: особливості її нормативно-правового регулювання в Україні та в законодавстві зарубіжних країн: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – С. 183.

⁴ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 505.

⁵ Господарський кодекс України від 16.01.2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 162.

⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 року № 611 «Про перелік відомостей, які не складають комерційну таємницю».

Резюме

У статті на основі аналізу чинних нормативно-правових актів та результатів досліджень провідних науковців розкрито правові основи формування режиму комерційної таємниці на підприємстві.

Ключові слова: комерційна таємниця, підприємство, інформація, відомості.

Резюме

В статті на основі аналізу діючих нормативно-правових актів та результатів досліджень вчених розкрито правові основи формування режиму комерційної тайни на підприємстві.

Ключевые слова: комерційна тайна, підприємство, інформація, відомості.

Summary

In this article an author researches legal grounds of formation of commercial secret regime at enterprise by analysing effective normative legal acts and scientific achievements of the prominent research workers.

Key words: commercial secret, enterprise, information, data.

Отримано 1.12.2011

Т. М. КУЧЕР

Тетяна Миколаївна Кучер, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЛОГІКО-ЮРИДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТЕОРІЇ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Не одне десятиліття вчені-процесуалісти різних напрямів права віддавали належне теорії доказів, що спонукало до ще більшого інтересу у дослідженні цієї категорії. Аналізу та дослідженню піддавали термінологію доказу, сторони, властивості, види, при цьому як індивідуалізуючи їх, так і навпаки групуючи за подібними ознаками чи підходами. В якості приклада можна навести розроблені моделі історично існуючих позицій авторів щодо поняття «доказ», зокрема донаукова (архаїчна) трактовка, логічна модель, подвійна концепція, інформаційна та змішана (синтезована)¹. Не вдаючись до дослівного відтворення їх змісту, треба лише зазначити, що розвиток доктрини процесуальних наук зумовлював і більш глибоке вивчення і удосконалення існуючих підходів. Велику увагу проблемам доказового права приділяли такі вчені як С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, Т. В. Цюра, Р. В. Тертишніков, М. Й. Штефан, А. Я. Вишинський, Ю. К. Орлов, С. В. Корнакова, І. В. Решетнікова, С. Л. Дегтярев, В. В. Ярков, Л. М. Звягинцева, С. В. Щербаков, В. А. Новицький, П. П. Сергун та багато інших фахівців у галузі права. Завдяки їх суттєвому внеску отримано ґрунтовніші знання у досліджуваній категорії. Проте навіть така наукова завзятість автоматично не привела до пізнання самої суті доказів і виведення ідеальної моделі, яка унеможливила би будь-які суперечності онтологічного та гносеологічного характеру. Характерною особливістю у дослідженні даної категорії є необхідність пізнання як внутрішньої структури доказу, так і його зовнішніх зв'язків з іншими елементами правової системи. Синтез та комплексність збагнення цього правового явища може сприяти виокремленню дійсної його суті, юридичних надбудов тощо. Проте використання зазначених підходів не обмежується лише застосуванням прийомів та способів пізнання всередині однієї чи кількох галузей права, а охоплюватиме й інші суміжні науки – зокрема логіку, що є виправданим для отримання вірогідних результатів досліджень.

Так, у теорії процесуальних наук під судовими доказами розуміють загальні факти: явища, речі, люди, дії людей, які здійснюються в житті²; факти і ті джерела (засоби доказування), з яких ці факти почерпнуті: показання свідків, висновки експертів тощо³.

Взагалі всі погляди, підходи та концепції зводяться до висвітлення поняття доказів через факти, інформацію, відомості, дані. Однак, насправді, для розкриття їх змісту треба не просто вичленити його первинний елемент, ключове ядро, а дослідити всю структуру як в статичі, так і динаміці.

Визначальним при здійсненні різних видів судочинства є те, що докази фігурують ще до початку судового розгляду справи, а саме у позовній заяві (п. 6 ч. 2 ст. 119 ЦПК України), запереченнях проти позову (ч. 1 ст. 128 ЦПК України), заяві про скасування судового наказу (п. 5 ч. 3 ст. 105 ЦПК України) тощо, а отже одразу при використанні особою права на звернення до суду за судовим захистом, з цього самого моменту починають свою дію і основні засади процесів, наприклад у цивільному процесуальному праві – принципи змагальності та диспозитивності. Саме в останніх закріплено визначальні правила при здійсненні цивільного судочинства України щодо можливості та зобов'язання застосування доказів і доведення особами, які беруть участь у справі.

Так, згідно з ч. 2 ст. 10 ЦПК України сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають рівні права щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості. Водночас кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог чи заперечень, крім